

ТИПОВИЙ І ВЗІРЦЕВИЙ ДОГОВОРІ В ЦИВІЛЬНОМУ ПРАВІ

TYPICAL AND EXEMPLARY AGREEMENTS IN CIVIL LAW

Півовар Д.П.,

*аспірант кафедри цивільного права та процесу
Харківського національного університету внутрішніх справ*

Стаття присвячена співвідношенню типового та взірцевого договорів. Зазначається, що одні з умов, зазначені в типовому договорі, є обов'язковими для сторін, інші мають рекомендаційний характер. Доводиться, що в типовому договорі можуть міститися як обов'язкові, так і диспозитивні рекомендаційні положення.

Ключові слова: договір, типовий договір, взірцевий (примірний) договір, співвідношення типового та взірцевого договорів, свобода договору.

Статья посвящена соотношению типового и образцового договоров. Отмечается, что одни из условий, указанные в типовом договоре, являются обязательными для сторон, другие носят рекомендательный характер. Доказывается, что в типовом договоре могут содержаться как обязательные, так и диспозитивные рекомендательные положения.

Ключевые слова: договор, типовой договор, образцовый договор, соотношение типового и образцового договоров, свобода договора.

The article is devoted to the ratio of the typical and exemplary agreements. It is noted that some of the conditions specified in the standard contract is binding on the parties, others are recommendatory in nature. It is shown that in a typical contract may contain both mandatory and discretionary provisions of recommendation.

Key words: contract, standart contract, exemplary contract, default value and exemplary agreements, freedom of agreement.

Постановка проблеми. Проблемам регулювання відносин, які складаються під час укладання договорів, завжди приділялась значна увага, а особливу увагу потрібно приділити типовому та взірцевому договорам у цивільному праві, які на сучасному етапі набули досить широкого використання.

Стан дослідження. Проблеми використання примірних договорів досліджували В. Луць, О. Беянович, В. Вітрянський [6] та інші. Проте комплексні дослідження щодо місця та значення взірцевих договорів у цивільному праві України на сьогодні відсутні.

Мета статті – дослідити сутність типового та взірцевого договорів і розглянути проблеми, які виникають під час укладання таких договорів. Теоретичну базу дослідження становлять праці відомих фахівців у сфері договірного права, у яких питання типових і взірцевих договорів розглядаються на загальнотеоретичному рівні.

Виклад основного матеріалу. Проблеми договірного права є важливими для розвитку економіки нашої країни. Запорукою стабільності національної економіки є якісно високий рівень законодавства у сфері договірних відносин. Велике значення в удосконаленні правового регулювання цих відносин належить державі, яка впливає на регулювання цивільних відносин, у тому числі, шляхом затвердження відповідними органами державної влади типових договорів, що мають укладатися сторонами.

Варто зазначити, що на сьогодні під час регулювання договірних відносин загалом і підрядних зокрема спостерігається тенденція до зростання кількості типових договорів, затверджуваних нормативно-правовими актами. Тому хотілось би звернути увагу на наведені в літературі застереження щодо такого: а) положення цих договорів не повинні суперечити Цивільному кодексу (далі – ЦК) України [1] та іншим законам України; б) затверджувати нормативними актами типові договори мають імперативні приписи, поширюються лише на ті договори, які є публічними. Щодо останніх, то до них насамперед зараховують договори, пов'язані з використанням державного й комунального майна (так званої публічної власності), участь у яких беруть уповноважені органи держави або місцевого самоврядування. У цьому випадку типізація договірних форм повинна забезпечувати збалансованість інтересів, прав та обов'язків сторін за договором.

Одним із важливим аспектів дослідження типових договорів є їхня така важлива ознака, як обов'язковість. Типові договори можуть включати умови, які, по-перше, імперативно встановлюють права та обов'язки сторін (у тому числі відтворюючи відповідні положення закону, на підставі якого вони приймаються), по-друге, підлягають деталізації сторонами або можуть бути визначені в договорі на їхній розсуд [2]. Тобто, у типовому договорі можуть міститися як обов'язкові, так і диспозитивні рекомендаційні положення.

Якщо говорити про те, де можуть використовуватися типові договори, то варто зазначити, що для монополізованих ринків (залізниця, електроенергетика, зв'язок) можуть використовуватися як типові форми договорів, так і рекомендаційні (взірцеві) договори. В іншому ж випадку імперативні приписи будуть вступати в суперечність із принципом свободи договору (ст. 3 ЦК України) [1]. Отже, типовий договір, затверджений із порушенням цих вимог, може бути скасованим відповідно до ст. 21 ЦК України.

Головним правовим засобом обмеження договірної свободи в типовому договорі є імперативні норми, які діють навіть проти волі сторін, отже, виключають їхню автономію у вирішенні того чи іншого питання.

Сутність типових договорів пов'язана з певним обмеженням свободи договору, на що звертають увагу В. Мілаш, Л. Степняк та інші вчені. Так, Л. Степняк указує на те, що всеосяжне використання типових договорів може призвести до повного скасування принципу свободи договору [3]. Зміст принципу свободи договору полягає в свободі особи вільно вступати в договірні відносини; самостійно обирати контрагента; самостійно визначати структуру й вид договірного зв'язку.

Так, під час звернення до суду з позовом про зміну або розірвання типового договору більшість судів мотивують свою відмову в задоволенні позовів тим, що типовий договір розроблений органом державної влади, у межах його компетенції встановлений законом і, відповідно, має силу закон. У цьому випадку регулювання таких відносин потрібно розглядати не як договірні, а як імперативно встановлені. Такий висновок випливає із самого поняття договору. Так, відповідно до п. 1 ст. 626 ЦК України, договором є домовленість двох або більше сторін, спрямована на встановлення, зміну або припинення цивільних прав та

обов'язків. Тому доречно дати поняття, що типовий договір – це затверджена компетентним органом письмова форма договору із завчасно встановленими умовами. Одні з умов, установлені в типовому договорі, є обов'язковими для сторін, інші мають рекомендаційний характер. Інколи такі формалізовані документи називають «зразкові, стандартні, уніфіковані».

Якщо говорити про регулювання відносин за допомогою типового договору, умови якого не можна змінити, а тільки прийняти в тому вигляді, у якому він розроблений, то не можна говорити про домовленість сторін, а це суперечить поняттю договору. Під час регулювання відносин шляхом прийняття умов, прописаних у типовому договорі, інтереси сторони, яка приєдналася, не враховуються й ніякої домовленості між сторонами не відбувається. Фактично положення, закріплені в типовому договорі, із моменту їх затвердження відповідним центральним органом державної виконавчої влади мають обов'язкову форму.

Затвердження таких договорів уповноваженими державними органами є формою правового регулювання договірних відносин у сфері виконання робіт. Основне призначення цих джерел полягає в тому, що вони визначають необхідну або бажану з погляду держави модель договірних зобов'язань, а також спрощують процес укладання конкретних підрядних договорів. Так, у літературі типовий договір визначається як своєрідний нормативно-правовий акт, який часто виконує роль правового регулювання певної сфери договірних відносин через недостатнє врегулювання їх актами вищої юридичної сили [4]. С. Верб визначає типовий договір як нормативний акт, у якому правила поведінки виражені у формі умов відповідного цивільно-правового договору.

Принципово важливою є відмінність між взірцевими (примірними) та типовими договорами, що полягає в імперативній силі їхнього змісту. Так, «рекомендації» надаються суб'єктам у випадку затвердження примірних договорів, оскільки сторони договору, по-перше, можуть відійти від змісту подібних рекомендацій без будь-яких правових наслідків, по-друге, мають право за взаємної згоди змінювати окремі умови договору та вносити в нього доповнення. Тому примірний договір у повному сенсі свого слова має лише рекомендаційний характер, звідси випливає, що ступінь його обов'язковості є мінімальним. Стверджувати інше можна щодо типового договору, оскільки однією з його основних особливостей є те, що, по-перше, він має затверджуватись за процедурою, схожою із прийняттям нормативно-правового акта, по-друге, його сторони не можуть відступити від змісту типового договору, за винятком наявного в них права лише на конкретизацію його окремих умов. Тобто, дотримання вимог типового договору є обов'язковим. На нашу думку, запровадження типових договорів істотно обмежує права замовників, оскільки сторони не можуть відступити від змісту документа, а примірний договір допомагає сторонам договору спиратися лише на ті норми взірцевого договору, які потрібно застосовувати саме їм.

Разом із тим викликає непогодження запропоноване в доктрині визначення примірних договорів як правового ненормативного акта, що містить умови, які не є нормативними, а слугують рекомендаціями сторонам договору щодо питань, які доцільно узгодити для повного врегулювання їх-

ніх взаємовідносин. Більш виваженою тут видається позиція В. Олюхи, на думку якого, примірний договір є правовим актом ненормативного характеру, оскільки він затверджується відповідними державними органами, поширює свою дію на невизначене коло осіб на території всієї держави. Окремі умови договору знаходять своє повне вирішення щодо інших умов, хоча й не визначаються їхнім змістом, але окреслюють питання, які сторони можуть вирішити самостійно. Отже, ідеться про нормативно-правовий акт, що містить диспозитивні норми, викладені в особливій формі [5].

Викликає певний інтерес сам термін «взірцевий» договір. У правовому понятті «взірцевий договір» варто відмітити його коректність, відповідність назви призначенню й змісту, воно підібрано коректно, оскільки має корінь «взір», тому що має те саме значення, що і зразок [7].

Взірцевому договору відведено саме місце зразка (прикладу), який пропонується для застосування суб'єктами господарювання уповноваженими на те державними органами. Тобто, зразок, що користується довірою в осіб, котрі укладають на його основі власні договори, у силу авторитету органів, які його рекомендують.

Саме щодо походження примірних договорів в науці існує твердження, що подібні конструкції є суто плановими договорами, які застосовувалися в минулому столітті [8]. Але висловлена позиція є спірною. Уважається, що взірцеві договори мають подібні функції з типовими законами, які використовуються в міжнародному праві, наприклад, Типовий закон про електронну торгівлю Комісії Організації Об'єднаних Націй з права міжнародної торгівлі. Як указано у вищезазначеному законі, усім державам під час прийняття або перегляду своїх законів належним чином необхідно враховувати положення Типового закону про електронну торгівлю Комісії Організації Об'єднаних Націй з права міжнародної торгівлі, зважаючи на необхідність уніфікації законодавства, що застосовується до методів передання та зберігання інформації [9]. Так само й уповноважені державні органи рекомендують орієнтовні умови взірцевих договорів (примірні договори), а у визначених законом випадках затверджують типові договори, які також покликані уніфікувати й упорядковувати договірні відносини в сфері господарювання.

Висновки. Типовий договір має ознаки нормативно-правового акта, тобто це і є нормативно-правовий акт. Його умови не можна змінити, а тільки прийняти в розробленому вигляді, тому не можна говорити про домовленість сторін, а це суперечить поняттю договору. Говорити про те, що це договір відповідно до п. 1 ст. 626 ЦК України не можна. Інше можна сказати про взірцевий договір, де суб'єкт господарювання розробляє пару варіантів договору, у який можна внести зміни, приєднатися або вибрати інший, який містить прийнятніші умови для сторін.

Отже, можна зробити висновок, що типовий договір не містить ознак договору, а за своєю природою є типовим законом, прийнятим відповідним органом державної влади. Він явно порушує принципи цивільного права й суперечить самому поняттю договору. Актуальним залишається питання щодо обов'язковості використання суб'єктами господарювання взірцевого договору, а також правових наслідків щодо невикористання або ж неналежного використання, які на сьогодні недостатньо визначені в законодавстві України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № № 40–44. – Ст. 356.
2. Беляневич О.А. Господарське договірне право України (Теоретичні аспекти) : [монографія] / О.А. Беляневич. – К. : Юрінком Інтер, 2006. – 592 с.
3. Степняк Л. Проблемы свободы договоров и ответственности в общественном обороте / Л. Степняк // Современное польское право. – 1981. – № 4. – С. 43–55.
4. Верб С.А. Типовые и примерные договоры, как средство правового регулирования общественных отношений / С.А. Верб // Договорная дисциплина в советском гражданском праве. – Свердловск, 1985. – С. 146–147.
5. Олюха В.Г. Цивільно-правовий договір: поняття, функції та система : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 / В.Г. Олюха. – К., 2003. – С. 19.

6. Брагинский М.И. Договорное право / М.И. Брагинский, В.В. Витрянский. – 3-е изд., стер. – М. : Статут, 2008. – Книга первая : Общие положения. – 2008. – 847 с.
7. Паламарчук Л.С. Словник української мови / Л.С. Паламарчук // Паламарчук Л.С. Українська мова : [енциклопедія] / Л.С. Паламарчук. – К. : Укр. енцикл., 2004. – 612 с.
8. Мустафин Р.Ф. Правовое регулирование типовых договоров российским гражданским правом в контексте реформы частного права : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 / Р.Ф. Мустафин ; Федер. бюдж. образов. учреж. высшего проф. образов. «Российский университет дружбы народов». – М., 2014. – 26 с.
9. Типовий закон про електронну торгівлю Комісії Організації Об'єднаних Націй з права міжнародної торгівлі від 16.12.1996 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_321.